भारत सरकार

विधि, न्याय व कंपनीकार्य मंत्रालय

पंचायतीसंबंधीचे उपबंध (अनुसूचित क्षेत्रांवर विस्तारित करणे) अधिनियम, १९९६

(सन १९९६ चा अधिनियम क्रमांक ४०)

[दिनांक २१ एप्रिल, २००३ रोजी यथाविद्यमान]

The Provisions of the Panchayats (Extension to the Scheduled Areas) Act, 1996

(Act No. 40 of 1996)

[As in force on the 21st April, 2003]

संचालक, मुद्रण व लेखनसामग्री, महाराष्ट्र शासन यांनी
भारत सरकारच्या वतीने मुद्रित व प्रकाशित केले
२००४

[किंमत : रु. ४.००]

प्राक्कथन

या आवृत्तीत, दिनांक २१ एप्रिल, २००३ रोजी यथाविद्यमान असलेला दि प्रोव्हिजन्स ऑफ दि पंचायतस् (एक्सटेन्शन टू दि शेडयुल्ड एरियास) अ‍ॅक्ट, १९९६ याचा मराठीतील प्राधिकृत पाठ दिलेला आहे. हा पाठ **भारताचे राजपत्र,** असाधारण, भाग बारा, अनुभाग १, खंड १२, अंक ३, दिनांक २ ऑक्टोबर, २००३ यात पृष्ठ १६१ ते १६२ मध्ये प्रकाशित करण्यात आला होता. हा प्राधिकृत मराठी पाठ, प्राधिकृत पाठ (केंद्रीय विधि) अधिनियम, १९७३ याच्या कलम २, खंड (क) अन्वये राष्ट्रपतींच्या प्राधिकाराने प्रकाशित करण्यात आला होता आणि अशा रीतीने प्रकाशित करण्यात आल्यानंतर हा पाठ, उक्त अधिनियमाचा प्राधिकृत मराठी पाठ म्हणून समजण्यात आला आहे.

नवी दिल्ली,
दिनांक २ ऑगस्ट, २००३.

डॉ. सुभाष चंद्र जैन,
सचिव, भारत सरकार.

PREFACE

This edition of the The Provisions of the Panchayats (Extension to the Scheduled Areas) Act, 1996 as on the 21st April, 2003 contains the authoritative text of that Act in Marathi which was published in *Gazette of India*, Extraordinary, Part XII, Section 1, No. 3, Volume 12, dated 2nd October, 2003 on pages 161 to 162.

This authoritative text was published under the authority of the President under Section 2, Clause (*a*) of the Authoritative Texts (Central Laws) Act, 1973 and on such publication it became the authoritative text of that Act in Marathi.

New Delhi,
Dated 2nd October, 2003.

DR. SUBHASH C. JAIN,
Secretary to the Government of India.

पंचायतीसंबंधीचे उपबंध (अनुसूचित क्षेत्रांवर विस्तारित करणे) अधिनियम, १९९६

कलमांचा क्रम

कलमे

एच ४०६२—२ (१०३५—१—२००४)

पंचायतीसंबंधीचे उपबंध (अनुसूचित क्षेत्रांवर विस्तारित करणे) अधिनियम, १९९६

(१९९६ चा अधिनियम क्रमांक ४०)

(२१ एप्रिल, २००३ रोजी यथाविद्यमान)

[२४ डिसेंबर, १९९६]

संविधानाच्या भाग नऊमधील, पंचायतींशी संबंधित असलेल्या उपबंधांचा विस्तार अनुसूचित क्षेत्रांवर करण्याचा उपबंध करण्यासाठी अधिनियम.

भारतीय गणराज्याच्या सत्तेचाळिसाव्या वर्षी संसदेकडून पुढीलप्रमाणे अधिनियमित होवो :—

१. या अधिनियमास, "पंचायतीसंबंधीचे उपबंध (अनुसूचित क्षेत्रांवर विस्तारित करणे) अधिनियम, १९९६" असे म्हणावे. संक्षिप्त नाव.

२. या अधिनियमात, संदर्भानुसार अन्यथा आवश्यक नसेल तर, "अनुसूचित क्षेत्रे" याचा अर्थ संविधानाच्या अनुच्छेद २४४ च्या खंड (१) मध्ये निर्देशिलेली अनुसूचित क्षेत्रे, असा आहे. व्याख्या.

३. संविधानाच्या भाग नऊमधील पंचायतींशी संबंधित असलेल्या उपबंधांचा विस्तार, कलम ४ मध्ये उपबंधित केलेले अपवाद व आपरिवर्तने यांना अधीन राहून याद्वारे अनुसूचित क्षेत्रांवर करण्यात येत आहे. संविधानाच्या भाग नऊचा विस्तार.

४. संविधानाच्या भाग नऊमध्ये काहीही अंतर्भूत असले तरी, कोणत्याही राज्याचे विधानमंडळ त्या भागाअन्वये, पुढीलपैकी कोणत्याही बाबींशी विसंगत असेल असा कोणताही कायदा करणार नाही ; त्या बाबी पुढीलप्रमाणे :— संविधानाच्या भाग नऊचे अपवाद व आपरिवर्तन.

(क) पंचायतीसंबंधात करता येईल असे कोणतेही राज्य विधि विधान रुढीगत कायदा, सामाजिक व धार्मिक प्रथा आणि सामूहिक साधनसंपत्तीच्या परंपरागत व्यवस्थापनाच्या प्रथा याच्याशी सुसंगत असे असेल ;

(ख) गाव हे सामान्यत: एक वस्ती किंवा वस्त्यांचा गट मिळून किंवा एक पाडा किंवा पाड्यांचा गट मिळून बनलेले असेल व त्यात एक समाज असून तो आपल्या परंपरांच्या व रुढींच्या अनुसार आपले व्यवहार चालवीत असेल ;

(ग) प्रत्येक गावात, ग्रामपातळीवरील पंचायतीसाठी असलेल्या मतदार याद्यांमध्ये ज्यांची नावे अंतर्भूत केलेली आहेत अशा व्यक्तींचा समावेश असलेली ग्रामसभा असेल ;

(घ) प्रत्येक ग्रामसभा, लोकांच्या परंपरा व रुढी, त्यांची सांस्कृतिक अस्मिता, सामूहिक साधनसंपत्ती आणि तंटे मिटवण्याची रुढीगत पद्धती सुरक्षित ठेवण्यास व जतन करण्यास सक्षम असेल ;

(ङ) प्रत्येक ग्रामसभा,—

(एक) ग्रामपातळीवर पंचायतीकडून सामाजिक व आर्थिक विकासाच्या योजना, कार्यक्रम व प्रकल्प यांच्या कार्यान्वयाचे काम सुरू होण्यापूर्वी अशा योजना, कार्यक्रम व प्रकल्प यांना मान्यता देईल ;

(दोन) दारिद्र्य निर्मूलनाच्या व इतर कार्यक्रमांखाली कोणत्या व्यक्ती लाभाधिकारी आहेत हे ओळखण्यास किंवा त्यांची निवड करण्यास जबाबदार असेल ;

(च) ग्रामपातळीवरील प्रत्येक पंचायतीला, खंड (ङ) मध्ये निर्देश केलेल्या योजना, कार्यक्रम व प्रकल्प यांच्यासाठी त्या पंचायतीने केलेल्या निधींच्या वापराचे प्रमाणपत्र ग्रामसभेकडून मिळवावे लागेल ;

(छ) प्रत्येक पंचायतीमधील अनुसूचित क्षेत्रांतील जागांचे आरक्षण हे, त्या पंचायतीमधील ज्या जमातींसाठी संविधानाच्या भाग नऊखाली आरक्षण द्यावयाचे योजलेले असेल त्या जमातींच्या लोकसंख्येच्या प्रमाणानुरूप असेल :

परंतु, अनुसूचित जनजातींसाठी असलेले आरक्षण जागांच्या एकूण संख्येच्या एक द्वितीयांशापेक्षा कमी असणार नाही :

परंतु आणखी असे की, सर्व पातळींवरील पंचायतींच्या सभापतींच्या सर्व जागा अनुसूचित जनजातींसाठी राखून ठेवण्यात येतील ;

(ज) मध्यम पातळीवरील पंचायतीमध्ये किंवा जिल्हापातळीवरील पंचायतीमध्ये ज्यांचे प्रतिनिधित्व नसेल अशा अनुसूचित जनजातींमधील व्यक्तींना राज्य शासन नामनिर्देशित करू शकेल :

परंतु, असे नामनिर्देशन, त्या पंचायतीमधून निवडून द्यावयाच्या एकूण सदस्यांच्या संख्येच्या एक-दशांशापेक्षा अधिक असणार नाही ;

(झ) अनुसूचित क्षेत्रांमध्ये विकास प्रकल्पांसाठी जमीन संपादन करण्यापूर्वी आणि अनुसूचित क्षेत्रांतील अशा प्रकल्पांमुळे बाधित झालेल्या व्यक्तींची पुनर्वसाहत किंवा त्यांचे पुनर्वसन करण्यापूर्वी ग्रामसभेचा किंवा समुचित पातळीवरील पंचायतींचा सल्ला घेण्यात येईल ;

अनुसूचित क्षेत्रांतील प्रकल्पांचे प्रत्यक्ष नियोजन आणि कार्यान्वयन यांचा समन्वय राज्य पातळीवर साधण्यात येईल ;

(ञ) अनुसूचित क्षेत्रातील लहान जलस्रोतांचे नियोजन व व्यवस्थापन करण्याचे काम समुचित पातळीवरील पंचायतींकडे सोपविण्यात येईल ;

(ट) अनुसूचित क्षेत्रांमध्ये गौण खनिजांसाठी पूर्वेक्षण लायसन किंवा खाणकाम पट्टा देण्यापूर्वी समुचित पातळीवरील ग्रामसभेच्या किंवा पंचायतींच्या शिफारशी अनिवार्य करण्यात येतील ;

(ठ) गौण खनिजांचे उत्खननाद्वारे समुपयोजना करण्याकरिता सवलत देण्यापूर्वी समुचित पातळीवरील ग्रामसभेच्या किंवा पंचायतींच्या पूर्वशिफारशी अनिवार्य करण्यात येतील ;

(ड) अनुसूचित क्षेत्रातील पंचायतींना, स्वयंशासनाच्या संस्था म्हणून काम करणे त्यांना शक्य व्हावे यासाठी आवश्यक असतील असे अधिकार व प्राधिकार देतेवेळी राज्य विधानमंडळ, समुचित स्तरावरील पंचायती व ग्रामसभा यांना विनिर्देशपूर्वक ,—

(एक) मादक द्रव्यांची विक्री व सेवन यांना मनाई करण्याचा किंवा त्यांचे विनियमन करण्याचा किंवा त्यांवर निर्बंध घालण्याचा अधिकार ;

(दोन) गौण वन-उत्पादनाची मालकी ;

(तीन) अनुसूचित क्षेत्रातील जमिनीच्या अन्य संक्रमणास प्रतिबंध करण्याची आणि अनुसूचित जनजातींच्या अवैधरीत्या अन्य संक्रामित झालेल्या कोणत्याही जमिनीच्या पुनःस्थापनासाठी समुचित कृती करण्याचा अधिकार ;

(चार) ग्रामीण बाजारपेठांच्या मग त्या कोणत्याही नावाने ओळखल्या जावोत, व्यवस्थापनाचा अधिकार ;

(पाच) अनुसूचित जनजाती सावकारी करण्यावर नियंत्रण ठेवण्याचा अधिकार ;

(सहा) सर्व सामाजिक प्रभागांमधील संस्था आणि कार्यकर्ते यांच्यावर नियंत्रण ठेवण्याचा अधिकार ; आणि

(सात) जनजाती उप-योजनांसह स्थानिक योजना आणि अशा योजनांसाठी लागणारी साधनसंपत्ती यांवरील नियंत्रणाचा अधिकार ;

देण्यात आले आहेत, हे सुनिश्चित करील ;

(ढ) स्वयंशासनाच्या संस्था म्हणून कामे पार पाडणे पंचायतींना शक्य व्हावे यासाठी आवश्यक असतील असे अधिकार व प्राधिकार त्यांना देणाऱ्या राज्याच्या विधी विधानामध्ये, उच्च पातळीवरील पंचायती या निम्न पातळीवरील कोणत्याही पंचायतीचे किंवा ग्रामसभेचे अधिकार व प्राधिकार धारण करीत नाहीत, हे सुनिश्चित करण्यासाठी संरक्षक उपाययोजनांचा अंतर्भाव असेल ;

(ण) राज्य विधानमंडळ, अनुसूचित क्षेत्रातील जिल्हा स्तरावरील पंचायतींमध्ये प्रशासकीय व्यवस्था करतेवेळी संविधानाच्या सहाव्या अनुसूचीच्या पद्धतीचे अनुपालन करण्याचा प्रयत्न करील.

विद्यमान कायदे व पंचायती पुढे चालू राहणे.

५. या अधिनियमाद्वारे देण्यात आलेली सूट व करण्यात आलेले फेरबदल यांसह संविधानाच्या भाग नऊमध्ये काहीही अंतर्भूत असले तरी, या अधिनियमास राष्ट्रपतींची संमती मिळाल्याच्या दिनांकाच्या लगतपूर्वीच्या दिनांकास अनुसूचित क्षेत्रामध्ये अंमलात असलेल्या, पंचायतींशी संबंधित कोणत्याही कायद्यातील भाग नऊच्या उपबंधांशी विसंगत असलेला कोणताही उपबंध अशा सूट व फेरबदल यांसह, सक्षम विधानमंडळाद्वारे किंवा इतर सक्षम प्राधिकरणाद्वारे त्यांचे विशोधन किंवा निरसन करण्यात येईपर्यंत किंवा या अधिनियमास राष्ट्रपतींची संमती मिळाल्याच्या दिनांकापासून एक वर्षाचा कालावधी समाप्त होईपर्यंत अंमलात असण्याचे चालू राहील :

परंतु, अशा दिनांकाच्या लगतपूर्वी अस्तित्वात असलेल्या सर्व पंचायती, त्या राज्याच्या विधानसभेद्वारे किंवा जेथे विधानपरिषद आहे अशा राज्याच्या बाबतीत त्या राज्याच्या विधानमंडळाच्या दोन्ही सभागृहांद्वारे तशा आशयाचा ठराव मंजूर करून आधीच विसर्जित केलेल्या असतील ते खेरीजकरून, त्यांचा कालावधीही समाप्त होईपर्यंत चालू राहतील.